

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL
MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH
JOURNAL

AJANTA

Volume-VII, Issue-IV
October-December-2022
Marathi Part-I

IMPACT FACTOR/ INDEXING
2022-23
www.ajfactor.com

Ajanta Prakashan

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VIII

Issue - I

Marathi Part - I

January - March - 2019

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2018 - 5.5

www.sjifactor.co.in

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg), M.B.A. (HR),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad, (M.S.)

The information and views expressed and the research content published in this journal, the sole responsibility lies entirely with the author(s) and does not reflect the official opinion of the Editorial Board, Advisory Committee and the Editor in Chief of the Journal "AJANTA".
Owner, printer & publisher Vinay S. Hole has printed this journal at Ajanta Computer and Printers, Jaisingpura, University Gate, Aurangabad, also Published the same at Aurangabad.

Printed by

Ajanta Computer, Near University Gate, Jaisingpura, Aurangabad. (M.S.)

Published by :

Ajanta Prakashan, Near University Gate, Jaisingpura, Aurangabad. (M.S.)

Cell No. : 9579260877, 9822620877, Ph.No. : (0240) 2400877

E-mail : ajanta1977@gmail.com, www.ajantaprakashan.com

AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - Impact Factor - 5.5 (www.sjifactor.com)

EDITORIAL BOARD

Professor Kaiser Haq
Dept. of English, University of Dhaka,
Dhaka 1000, Bangladesh.

Roderick McCulloch
University of the Sunshine Coast,
Locked Bag 4, Maroochydore DC,
Queensland, 4558 Australia.

Dr. Ashraf Feroz Eata
College of Arts and Science
Salman Bin Abdul Aziz University, KAS

Dr. Nicholas Loannides
Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Instructor,
Faculty of Computing, North Campus,
London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road,
London, N7 8DB, UK.

Muhammad Mezbah-ul-Islam
Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of
Information Science and Library Management
University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.

Dr. Meenu Maheshwari
Assit. Prof. & Former Head Dept.
of Commerce & Management
University of Kota, Kota.

Dr. S. Sampath
Prof. of Statistics University of Madras
Chennai 600005.

Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao
M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA)
Assit. Prof. Dept. of Management
Pondicherry University
Karaikal - 609605.

Dr. S. K. Omanwar
Professor and Head, Physics,
Sat Gadge Baba Amravati
University, Amravati.

Dr. Rana Pratap Singh
Professor & Dean, School for Environmental
Sciences, Dr. Babasaheb Bhimrao Ambedkar
University Raebareilly Road, Lucknow.

Dr. Shekhar Gungurwar
Hindi Dept. Vasant Rao Naik
Mahavidyalaya Vasarni, Nanded.

Memon Sohail Md Yusuf
Dept. of Commerce, Nirwa College
of Technology, Nirwa Oman.

Dr. S. Karunanidhi
Professor & Head,
Dept. of Psychology,
University of Madras.

Prof. Joyanta Borhara
Head Dept. of Sociology,
University, Dibrugarh.

Dr. Walmik Sarwade
HOD Dept. of Commerce
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada
University, Aurangabad

Dr. Manoj Dixit
Professor and Head,
Department of Public Administration Director,
Institute of Tourism Studies,
Lucknow University, Lucknow.

Prof. P. T. Srinivasan
Professor and Head,
Dept. of Management Studies,
University of Madras, Chennai

Dr. P. A. Koll
Professor & Head (Retd.),
Department of Economics,
Shivaji University, Kolhapur.

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	भारतीय लोकशाहीत जात आणि राजकारण डॉ. महादेव रावसाहेब मुंढे	६६-७१
१५	प्रादेशिक पक्षांचा उदय श्री. दत्तात्रय विष्णंभर जाधव प्रा. डॉ. महेश मोटे	७२-७५
१६	भारतीय राजकारण : धर्म आणि जातींचा अस्मितांच्या विळख्यात डॉ. मल्हारी गुरूनाथ शिंदे	७६-८१
१७	भारतीय राजकारणात जातींची भूमिका मयुरी रमेश जोगदंड	८२-८४
१८	निवडणुकीतल राजकारणामध्ये समाजमाध्यमांची भूमिका प्रा. डॉ. मोहन चौगुले	८५-९०
१९	प्रादेशिक राजकीय पक्षांचा उदय श्री. नागनाथ शशिकांत कवाडे	९१-९६
२०	आरक्षणाची तरतुद : वाटचाल व राजकारण डॉ. नवनाथ आषाव वनसोडे गणेश बालासाहेब	९७-१०१
२१	महिलांचे राजकीय प्रतिनिधित्व शेख नौशाद शफीक	१०२-१०७
२२	धर्म व जातीचे राजकीयकरण प्रा. नितीन लगड	१०८-११२
२३	निवडणुकीचे राजकारण आणि प्रसारमाध्यमांची भूमिका प्रा. ओंकार नरेंद्र केने	११३-११६
२४	लोकशाही आणि स्वायत्त संस्था डॉ. प्रभाकर रघुनाथ जगताप	११७-१२०
२५	आरक्षणाचे राजकारण आणि मतपेढ्या राजरत्न शंकरराव गवई	१२१-१२५

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२६	भारतीय राजकारणातील महिला आरक्षणाचे वास्तव डॉ. रमाकांत तिडके	१२६-१२८
२७	शिवसेना : महाराष्ट्र राज्याच्या राजकारणातील भूमिका रामेश्वर जनार्दन मुळे	१२८-१३१
२९	भारतीय राजकीय व्यवस्थेत जाती आणि धर्मांचे राजकारण संभाजी कोंडवाजी फोले	१३२-१३५
३०	प्रादेशिक पक्षाचा उदय डॉ. दारवंडे एस. एस.	१३६-१३९
३१	भारतीय लोकशाही : निवडणूक सुधारणेचे राजकारण डॉ. सत्यपाल हरिभाऊ कांबळे	१४०-१४४
३२	भारतातील प्रादेशिक पक्षांचे वर्चस्ववादी राजकारण प्रा. शरद बाबुराव सोनवणे	१४५-१४८
३३	लोकशाहीच्या यशस्वीतेसाठी निवडणूक सुधारणा आवश्यक : एक चिंतनात्मक मांडणी सोनवळकर रमेश शंकरराव	१४९-१५७
३४	जाती आणि धर्मांचे राजकीयकरण डॉ. सुहास रंगनाथ मोराळे महेश बाबुराव कांबळे	१५८-१६०

३१. भारतातील प्रादेशिक पक्षांचे वर्चस्ववादी राजकारण

प्रा. शरद बाबुराव सौनवणे

सहाय्यक प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग, श्रीमती वित्तगबाई उत्तमराव पाटील कला व कै. डॉ. भास्कर सदाशिव देसले विज्ञान महाविद्यालय, सावरी, जि. धुळे.

प्रस्तावना

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारताने संसदीय लोकशाही शासनव्यवस्थेचा स्वीकार करून बहुपक्ष पध्दती स्वीकारली असली तरी, बराच काळ भारतीय राजकारणात केंद्र आणि राज्यांतील सत्तेवर काँग्रेस पक्षाचेच एकहाती वर्चस्व राहिले. परंतु चौथ्या सार्वत्रिक निवडणुकीपासून काही घटक राज्यांमध्ये प्रादेशिक पक्षांनी लक्ष वेधून घेण्याजोगी कार्मगिरी केली. १९६७ च्या विधानसभांच्या सार्वत्रिक निवडणुकीमध्ये काँग्रेस पक्षाचा ९ राज्यांमध्ये पराभव झाला आणि काही घटक राज्यांमध्ये बिगर काँग्रेस पक्षांची सरकारे स्थापन झाली. नंतरच्या काळात प्रादेशिक पक्षांच्या वाढत्या प्रभावामुळे आघाडीच्या राजकारणाने ज्वर धरला आणि केंद्र व राज्यांमध्ये प्रादेशिक पक्षांच्या पाठिंब्यावरच सरकारे निर्माण होऊ लागली. अनेक राज्यांच्या राजकारणात प्रादेशिक पक्ष प्रमुख भूमिका बजावत आहेत. तसेच राष्ट्रीय पक्षांपुढे आव्हान ठेवून स्वतःस सत्तेत सहभागी करून घेण्यासाठी त्यांना भाग पाडत आहेत.

भारतातील अनेक राज्यांमध्ये प्रादेशिक पक्ष प्रभावशाली आहेत. प्रादेशिक पक्ष हे विविध स्थानिक व संकुचित भूमिका होऊन त्या त्या प्रदेशात आपले राजकीय वर्चस्व निर्माण करतात. तामिळनाडूमध्ये 'डीएमके', 'एआयडीएमके', आंध्रप्रदेशात 'तेलंगू देसम', पश्चिम बंगालमध्ये 'तृणमूल काँग्रेस', पंजाबमध्ये 'शिरोमणी अकाली दल' तर महाराष्ट्रात 'शिवसेना' हे प्रादेशिक पक्ष प्रभावशाली आहेत. अलिकडेच निर्माण झालेल्या तेलंगणा या राज्यात देखिल 'तेलंगणा राष्ट्र समिती' या प्रादेशिक पक्षाने आपले वर्चस्व निर्माण केले आहे. भारतीय राजकारणातील या मुलभूत बदलांचा वेध घेण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत संशोधन पत्रात करण्यात आलेला आहे.

प्रादेशिक पक्षांच्या उदय व विकासाचा आढावा

स्वातंत्र्योत्तर भारतीय राजकारणात काँग्रेस पक्ष हा मध्यवर्ती होता. वस्तुतः अनेक पक्षांची खुली स्पर्धा होती, परंतु काँग्रेस पक्षाला असलेला स्वातंत्र्य चळवळीचा ऐतिहासिक वारसा आणि पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचे संपोहक नेतृत्व यामुळे केंद्रात व काही अपवाद वगळता जवळ जवळ सर्व घटक राज्यांमध्ये काँग्रेस पक्षच सत्तारूढ होता. भारतात एकाच पक्षाकडे सत्तेची सूत्र दीर्घकाळपर्यंत राहिल्यामुळे त्यास 'एकपक्ष वर्चस्वाचा कालखंड' म्हटले जाते. सुरुवातीच्या तीन- चार दशकात काँग्रेस हा एकच पक्ष भारतीय राजकारणात वर्चस्वशाली राहिल्यामुळे प्रबळ विरोधी पक्षाचा अभाव राहिला. त्यामुळे कमकुवत विरोधी पक्षांना संघटीत करण्यासाठी 'बिगर काँग्रेसवाद' या व्यूहरचनेचा जन्म होऊन 'काँग्रेस हटाव' चा मुद्दा राजकारणाच्या केंद्रस्थानी आला. खरेतर त्याआधीच १९६७ साली झालेल्या विधानसभांच्या सार्वत्रिक निवडणुकीमध्ये ९ राज्यांमध्ये काँग्रेसचा पराभव होऊन काही घटक राज्यांमध्ये बिगर काँग्रेस पक्षांची सरकारे स्थापन झाली होती. नंतरच्या काळात प्रादेशिक पक्षांच्या

वाढत्या प्रभावामुळे आघाडीच्या राजकारणाने जोर धरता आणि केंद्र व राज्यांमध्ये प्रादेशिक पक्षांच्या पाठिंब्यावरच सरकारे निर्माण होऊ लागली. १९८९ पासून दिल्लीमध्ये आलेले कोणतेही केंद्र सरकार राज्य पातळीवरील पक्षांच्या मदतीशिवाय घेऊ शकलेले नाही. राजस्थान, मध्यप्रदेश, गुजरात यासारखी काही राज्ये सोडली तर बहुतेक सर्व राज्यात अखिल भारतीय पक्ष आणि त्या राज्यातील प्रादेशिक पक्ष यांनी संयुक्तपणे तेथिल राजकीय अवकाश व्यापला आहे. तामिळनाडू किंवा जम्मू आणि काश्मिर यासारखे राज्यात सर्व राजकीय प्रक्रिया त्या त्या राज्यातील प्रादेशिक पक्षातच एकवटलेली आहे. (पळशीकर, (संपा.) २००९, पृ.९) नव्वदीच्या दशकात राजकारणात केवळ प्रादेशिक पक्ष आले एवढेच नव्हे, तर राजकारणाचे प्रादेशिकीकरण झाले. (पळशीकर, (२००४, पृ.१०३) याकडे प्रादेशिक पक्षांनी राष्ट्रीय पक्षांसोबत कधी संघर्ष, कधी तडजोडी स्वीकारून आघाडी सरकारमधील सत्तेतील फायदेशिर वाटा मिळविण्यासाठी सातत्याने चरचढ भूमिका अंगिकारली. आघाडीच्या आवश्यकतेमुळे राष्ट्रीय पक्षांना प्रादेशिक पक्षांपुढे झुकणे अपरिहार्य ठरू लागले. '

काँग्रेसने आघाड्यांच्या राजकारणात प्रवेश केल्यानंतर प्रादेशिक पक्षांपुढे तीन पर्याय निर्माण झाले. काँग्रेसचरोबर जाण्याचा पर्याय, भाजपबरोबर जाण्याचा पर्याय व तिसरा स्वतंत्रपणे वाटचाल करण्याचा पर्याय. त्यामुळेच द्विध्रुवीय स्पर्धेत वारंवार तिसऱ्या आघाडीचे चर्चा उभी राहते. पण या सर्व चर्चेचे मुख्य वैशिष्ट्य हे आहे, की प्रत्येक राज्यात वेगळ्या प्रकारचे आघाडी साकारते. म्हणजे आघाडी किंवा समझौता करण्याचा संदर्भिंदू राज्याचे राजकरण व प्रादेशिक पक्षांच्या महत्वाकांक्षा हाच असतो. (पळशीकर, (संपा.) २००९, पृ.९) प्रादेशिक पक्षांच्या उदय व विकासामुळे काँग्रेस हा प्रबळ राष्ट्रीय पक्ष कमकुवत झाला आणि आघाडीच्या राजकारणाचा स्वीकार करणे त्यास भाग पडले. परंतु भारतीय राजकारणात दृढमूल झालेल्या या आघाडीच्या राजकारणामुळे प्रादेशिक पक्षांच्या प्रभावामध्ये आणखीनच वृद्धी झाली. 'केंद्रीय सत्ताकारणात विशेषतः सरकार बनवतांना, १९९६ पासून प्रादेशिक पक्षांचा विचार अपरिहार्य ठरला. १९९६ नंतर सत्तेत आलेल्या प्रत्येक सामंश्र सरकारात प्रादेशिक पक्ष महत्त्वाचे भागीदार होते. एकुण मतदानातली त्यांची टक्केवारी नजरेत येण्याइतकी वाढली. तशीच संख्यादेखिल वाढली. आता तर या प्रादेशिक पक्षांची, राज्या- राज्यातली संख्यादेखील वाढत चालली आहे. देशाच्या राजकारणातले प्रादेशिक पक्षांचे मध्यवर्ती स्थान संयुक्त आघाडी (यु.एफ.) सरकार स्थापण्याच्या पहिल्या प्रयोगाने अधोरेखित झाले. १९९६ च्या लोकसभेत विविध प्रादेशिक पक्षांचे १३७ सदस्य (खासदार) होते. १९९८ साली स्थापन झालेल्या लोकसभेत विविध प्रादेशिक पक्षांचे १६१ खासदार होते. १९९९ साली तैराव्या लोकसभेत प्रादेशिक पक्षांच्या खासदारांची संख्या वाढून १६८ झाली. (जोशी, २०११, पृ.१४२-१४३) प्रादेशिक पक्षांच्या या वाढत्या ताकदीमुळे काँग्रेस व भाजप यासारख्या मोठ्या राष्ट्रीय पक्षांना देखिल प्रादेशिक पक्षांनी किमान समान कार्यक्रमाच्या सहमतीनंतरच व त्या परिघातच संयुक्त आघाडी सरकार चालविण्यास बाध्य केले. प्रादेशिक पक्षांची लोकसभेतील सदस्यसंख्या राष्ट्रीय पक्षापेक्षा कमी असली तरी त्यांचे उपद्रव मुख्य मात्र नक्कीच मोठे असल्याची जाणीव राष्ट्रीय पक्षांना आहे. १९९८ साली स्थापन झालेले अटलबिहारी वाजपेयी यांच्या नेतृत्वाखालील एनडीए सरकार १३ महिन्यांनंतर एआयएडीएमकेच्या नेत्या जयललिता यांनी पाठिंबा काढून घेतल्यामुळे १७ एप्रिल १९९९ रोजी लोकसभेत आलेल्या अविश्वास प्रस्तावावरील मतदानात केवळ एक मताने पडले होते. यावरून भारतीय राजकारणात प्रादेशिक पक्षांच्या वर्चस्ववादी राजकारणाची व प्रभावीशिलतेची खात्री पटते.

प्रादेशिक पक्षांचे राजकारण व राजकीय भूमिकांची मीमांसा

प्रादेशिक विकास, भाषेचा मुद्दा, प्रादेशिक अस्मिता, राज्यातील प्रश्नावर लक्ष केंद्रित करणे, राष्ट्रीय प्रश्नांकडे प्रादेशिक हितसंबंधाच्या दृष्ट्या पाहणे अशा वैशिष्ट्यांनी युक्त असणारा नेता व पक्ष, 'प्रादेशिक पक्ष व नेता', म्हणून ओळखला जातो. नॅशनल कॉन्फरन्स, तेलगू देसम, जनता दल (धर्मनिरपेक्ष), एआयएडीएमके, डीएमके, डीएमके (एन), अकाली दल, झारखंड मुक्ती मोर्चा, बिजू जनता दल, फॉवर्ड ब्लॉक, सिक्किम जनता परिषद, आसाम गण परिषद हे पक्ष या अर्थाचे, प्रादेशिक पक्ष, आहेत. या पक्षांचे नेतृत्व प्रादेशिक स्वरूपाचे आहे. या पक्षांचा व नेतृत्वाचा मुख्य आधार प्रादेशिकतावाद आहे. (पवार, २०१४, पृ. २०७-२०८) प्रादेशिक हितसंबंध एवढीच भूमिका घेऊन प्रादेशिक पक्ष राजकारण करत नाहीत. अर्थात, प्रादेशिक पक्ष अनेकदा प्रादेशिकतेच्या मुद्द्यांपुरतेच मर्यादित राहत नाहीत. अनेकदा ते बिगर प्रादेशिकतेचे मुद्देही वापरतात. जसे अकालींनी प्रादेशिक अस्मिता आणि धर्म यांची यांची सांगड घातली तर शिवसेनेने प्रादेशिकता आणि धार्मिक जातीयवाद या दोन्हीचा भतपेटीच्या गरजेप्रमाणे वापर केला. अनेकदा पक्षीय तत्वाज्ञानासाठी प्रादेशिक पक्ष जातीचाही आधार घेतात. जसे, सुरुवातीच्या काळात द्रमुकने द्रविडो अस्मितेला ब्राह्मण विरोधाची जोड दिली. जातीच्या विरोधात भूमिका घेऊन द्रमुकने आपली स्वतंत्र द्रविडो अस्मिता आणि पंचायने आय विरोध बळकट केला. (जोशी, २०११, पृ. १४६) आपल्या पक्षांचे संघटन, विस्तार व जनसमर्थनासाठी स्थल, काल परिस्थितीनुरूप फायदेशीर ठरणारे मुद्दे उचलून संकुचित व परंतू राजकीय फायद्याचे लोकनुरंजनवादी राजकारण करण्याकडे जवळजवळ सर्व प्रादेशिक पक्षांचा कल दिसून येतो. याचीच अपरिहार्य परिणती म्हणून 'देशाच्या राजकीय पटलावर प्रादेशिक अस्मिता आणि राज्याची स्वायत्तता हे मुद्दे वारंवार पुढे आणण्यात करुणानिधी आणि यादल या दोघा नेत्यांचा हातभार लागलेला आहे.' (पळशीकर, २०१५, पृ. १२३) अस्मिता व स्वायत्तता यांच्या जोडीला प्रादेशिक विकासाचा मुद्दा देखिल प्रादेशिक पक्षांकडून उचलला जातो. त्यामुळे त्या संबंधित प्रदेशातील भक्कम जनाधार प्रादेशिक पक्षास लाभत असतो.

तेलंगण प्रांताला आंध्रप्रदेशातून वंगळे काढून नविन राज्य स्थापन करावे हे मुख्य उद्दिष्ट ठरवून के. चंद्रशेखर राव यांनी तेलगू देसम पक्षातून बाहेर पडून 'तेलंगण राज्य समिती' (टीआरएस) या पक्षाची स्थापना केली. या पक्षाने स्वतंत्र तेलंगणा राज्य निर्मितीचे उद्दिष्ट २ जून २०१४ मध्ये साध्य तर केलेच परंतू तेलंगण राज्याच्या स्थापनेनंतर लगेच २०१४ साली झालेल्या विधानसभा निवडणुकीत ११९ पैकी ९० जागा जिंकून के. चंद्रशेखर राव तेलंगणाचे पहिले मुख्यमंत्री बनले. तसेच डिसेंबर २०१८ मध्ये झालेल्या निवडणुकीतही टीआरएसने ११९ पैकी ८८ जागा जिंकून तेलंगणावरील पक्षांची पकड कायम ठेवली व केसीआर सलग दुसऱ्यांदा तेलंगणाचे मुख्यमंत्री बनले. यावरून असे दिसते की प्रादेशिक पक्षाची निर्मिती ही प्रादेशिक हितसंबंध व प्रदेशाचा विकास व अस्मिता टाळण्यासमोर ठेवून झालेली असल्यामुळे राज्याच्या राजकारणात प्रादेशिक पक्षाची मुळे घट्ट रोवली जाताना. राष्ट्रीय पक्षांचा देखिल त्यांच्यापुढे निभाव लागत नसल्यामुळे त्यांच्याशी तडजोड करणे त्यांना माग पडते. डिसेंबर २०१८ साली झालेल्या तेलंगणा विधानसभा निवडणुकीत टीआरएस ला ४६.३८ टक्के मते मिळाली. २०१४ सालच्या निवडणुकीत हे प्रमाण ३४.०४ टक्के होते. २०१४ साली काँग्रेस, टीडीपी, सीपीआय, टीजीएस हे सर्व पक्ष वेगवेगळे लढुनही त्यांना एकत्रितपणे ४०.४८ टक्के मते मिळाली होती. मात्र डिसेंबर २०१८ मध्ये झालेल्या तेलंगणा विधान सभा निवडणुकीत हे सर्व पक्ष टीआरएस विरुद्ध एकत्रितपणे लढुनही त्यांच्या एकुण मतांची टक्केवारी ८ टक्क्यांनी घसरून ३२.६९ टक्क्यावर छत्रली आली. यावरून प्रादेशिक

पक्षांचे राज्याच्या राजवतारणावर असलेले वचंस्व अधोरेखित होते. अशाप्रकारे भारतातील अनेक राज्यांमध्ये तंत्रियल प्रादेशिक पक्ष प्रभावशाली असून ते केंद्र व राज्यात वचंस्ववादी राजकारण करण्याच्या अनुकूल स्थितीत व आग्रही भूमिकेत आपले राजकारण रेटतांना दिसतात.

साराशं व निष्कर्ष

भारतीय राजकारणातील काँग्रेसच्या न्हासापासून भाजप उदयाच्या पर्वत व भाजप प्रभावाच्या कालखंडातही प्रादेशिक पक्षांचा प्रभाव कायम आहे. २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत जरी भाजपला स्पष्ट बहुमत मिळाले असले तरी ते भाजपाचे ऐकट्याचे यश आहे असे म्हणणे चुकीचे ठरेल. कारण भाजपाने एनडीए मधील घटकपक्ष म्हणजेच प्रादेशिक पक्षांशी निवडणुकपूर्व केलेल्या हातमिळवणीचा देखिल भाजपाच्या यशात मोठा वाटा आहे; हे नाकारता येणार नाही. २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत भाजपाला ३१२ जागा मिळून ऐकट्यालाच स्पष्ट बहुमतापेक्षा अधिक जागा मिळाल्यामुळे भाजपने आपल्या प्रादेशिक मित्रपक्षांवर कुरघाडी करण्याचा प्रयत्न केला. त्यामुळे दुखावलेले तेलगू देसमचे चंद्राबाबू नायडू यांनी तृणमूल काँग्रेसच्या ममता बॅनर्जी व इतर प्रादेशिक पक्ष नेतृत्वाच्या संघटनातून कोलकाता येथे २३ विरोधी पक्षांचा १९ जानेवारी २०१९ रोजी मिळावा भरवून भाजपविरोधी महाआघाडी उभी केली आणि २०१९ मध्ये होणाऱ्या निवडणुकीसाठी भाजपमुक्त भारताचा नारा दिला आहे. काँग्रेस पक्ष देखिल या महाआघाडीत सामिल आहे. भाजपकडून दुखावलेली शिवसेना भाजपला सतत चिमटे काढत राहिली व भाजपाला त्याकडे दृलक्ष करणे भाग पडले. २०१९ मध्ये होणाऱ्या लोकसभा निवडणुकीत भाजप विरोधी महाआघाडीचा मुकाबला करण्यासाठी भाजपला देखिल शिवसेनेसारख्या जुन्या मित्रपक्षाला सांभाळणे व नविन मित्रपक्ष जोडणे भाग पडत आहे. म्हणूनच भाजपने महाराष्ट्रात शिवसेनेशी तर तामिळनाडू मध्ये एआयएडीएमके या प्रादेशिक पक्षासमोर मैत्रीचा हात स्वतःहून पुढे केला निवडणुकपूर्व आघाडीच्या वाटाघाटीत प्रादेशिक पक्षांचाच वरचष्मा राहिला. ऐकंदरीत आज संपूर्ण भारताचे राजकारण प्रादेशिक पक्षांभोवतीच फिरते आहे. म्हणून भविष्यात कोणत्याही राष्ट्रीय पक्षाला केंद्रात सरकार स्थापन करण्यासाठी प्रादेशिक पक्षांचे सहाकार्य घ्यावेच लागणार आहे. परंतु भारतीय राजकारणातील प्रादेशिक पक्षांच्या उदय, विकास व प्रभावामुळे भारताचे राजकारण खऱ्या अर्थाने बहुपक्षीय झाले आहे व प्रादेशिक पक्षनेते देखिल आज केंद्रीय सत्ता हस्तगत करण्याची महत्वाकांक्षा बाळगू लागले आहेत.

संदर्भग्रंथ सूची

१. जोशी, म.ग., (२०११). शिवसेनेची निर्मिती, वाढ, स्वरूप, यशापयश आणि भवितव्य. मुंबई: नवचेतन्य प्रकाशन.
२. पवार, प्र., (२०१४). भारतीय राजकारण आणि नेतृत्वाची वाटचाल : राजकीय धुरोणत्व - वचंस्व. पुणे: डायमंड पब्लिकेशन्स.
३. पळशीकर, सु., (२००४). समकालीन भारतीय राजकारण काँग्रेस वचंस्व ते हिंदू जमातवाद. पुणे: प्रतिमा प्रकाशन.
४. पळशीकर, सु. (संपा.). (२००९). भारतातील प्रादेशिक पक्षांचे राजकारण. पुणे: साधना प्रकाशन.
५. पळशीकर, सु., (२०१५). देश - प्रदेश प्रादेशिक राजकारणाच्या बदलत्या दिशा. (द्वितीयावृत्ती). पुणे: द युनिक अॅकॅडेमी.